

Sygn. akt V CSK 85/08

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 8 sierpnia 2008 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Józef Frąckowiak (przewodniczący)

SSN Barbara Myszka

SSN Zbigniew Strus (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa W. R.

przeciwko Przedsiębiorstwu Produkcyjno-Handlowemu "V.(...)" Spółce z o.o. w Z.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej w dniu 8 sierpnia 2008 r.,

skargi kasacyjnej powoda od wyroku Sądu Apelacyjnego z dnia 16 października 2007 r.,

sygn. akt I ACa (...),

uchyla zaskarżony wyrok w punkcie 1., w części oddalającej powództwo o 95.000 (dziewięćdziesiąt pięć tysięcy) USD z odsetkami oraz w części orzekającej o kosztach procesu a także w punkcie 3. orzekającym o kosztach postępowania apelacyjnego i w tym zakresie sprawę przekazuje Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

Powód domagał się zasądzenia od pozwanej Spółki kwoty 600.000 USD z ustawowymi odsetkami i kosztami procesu, twierdząc, że był przedstawicielem

handlowym pozwanej na obszar Stanów Zjednoczonych A.P. i Kanady. Sąd Okręgowy uwzględnił powództwo w całości jako zawierające roszczenie o zasądzenie kary umownej (art. 483 k.c.), natomiast Sąd Apelacyjny po rozpoznaniu sprawy wskutek apelacji pozwanej zmienił zaskarżony wyrok i zasądzone świadczenie obniżył do 5000 USD a oddalił powództwo w pozostałej części. Sąd drugiej instancji oparł rozstrzygnięcie na następujących ustaleniach:

Łącząca strony umowa nienazwana zawiera elementy umowy agencyjnej i umowy zlecenia. Powód uzyskał wyłączność kontaktów handlowych z wymienionymi w załączniku firmami i zobowiązał się do starannego działania w interesie pozwanej („zawierania kontraktów i umów”) za co otrzymywał prowizję.

Umowa była zawarta na czas nieoznaczony, mogła być jednak rozwiązana przez każdą ze stron z dwunastomiesięcznym wypowiedzeniem. W § 11 strony uregulowały obowiązki w razie rozwiązania jej bez wypowiedzenia przez pozwaną. W takim wypadku obowiązywał pozwana Spółkę całkowity zakaz handlu z firmami wymienionymi w załączniku, objętymi wyłącznością zastrzeżona na rzecz powoda. Zakaz ten mógł być „zniesiony” przez zapłatę odszkodowania w kwocie 500 000 USD. Natomiast w § 6 umowy uregulowano skutek naruszenia przez pozwaną wyłącznego przedstawicielstwa powoda. Nawiązanie jakiegokolwiek kontraktu przez pozwaną Spółkę z firmami objętymi wyłącznością bez pośrednictwa powoda rodziło jej obowiązek zapłaty powodowi kwoty 100 000 USD.

Pozwana uznała, że wykonanie umowy nie spełnia jej ekonomicznych oczekiwań dlatego rozwiązała ją bez zachowania okresu wypowiedzenia, i bezpodstawnie.

Powód odpowiedział na to powództwem o zasądzenie kary umownej w kwocie 600 000 USD wskazując, że pozwana naruszyła zastrzeżoną wyłączność przedstawiciela ponieważ przed rozwiązaniem umowy Spółka wbrew zobowiązaniu nawiązała stosunki handlowe z firmą wymienioną w załączniku do umowy (§ 6), a po rozwiązaniu handlowała również z innymi firmami, co uzasadniać miało żądanie odszkodowania w wysokości 500 000 USD (§ 11).

Dokonując wykładni istotnych postanowień umowy Sąd Apelacyjny ocenił karę określoną w § 6 jako karę umowną w rozumieniu art. 483 k.c., natomiast karę określoną w § 11 Sąd Apelacyjny uznał za odszkodowanie z określoną górną granicą. Oddalając roszczenie w tej części Sąd Apelacyjny stwierdził, że powód nie wykazał szkody oraz związku przyczynowego, tj. zasadniczych przesłanek odpowiedzialności odszkodowawczej, nawet na sprzeczność żądania z zasadami współżycia społecznego.

Uwzględnienie żądania zasądzenia kary umownej w kwocie 100000 USD Sąd drugiej instancji uwzględnił zarzut pozwanej Spółki o istnieniu podstawy do jej obniżenia stosowanie do art. 484 § 2 k.c.

Skargę kasacyjną od tego wyroku wniósł powód. Opierając ją na obydwu podstawach kasacyjnych (art. 398¹ § 1 pkt 1 i 2 k.p.c.) zarzucił naruszenie art. 65 art. 483, art. 484 § 1 i 2 k.c. oraz naruszenie przepisów postępowania art. 382 w zw. z art. 391 § 1 k.p.c., art. 233 § 1 i art. 328 § 2 k.p.c. w zw. z art. 391 § 1 k.p.c., art. 233 § 1 w zw. a art. 391 k.p.c. Skarżący wnosił o uchylenie wyroku i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania oraz rozstrzygnięcia o kosztach procesu.

Odpowiadając na skargę kasacyjną pozwana wносиła o jej oddalenie i zasądzenie kosztów procesu.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Naruszenie przepisów postępowania może stanowić podstawę skargi kasacyjnej, jeżeli nie zmierza wprost do podważenia stanu faktycznego przyjętego za podstawę zaskarżonego wyroku oraz ma wpływ na treść zaskarżonego orzeczenia. Podstawa faktyczna przyjęta przez Sąd Apelacyjny odnośnie do kary umownej zastrzeżonej w § 6 sprowadza się do treści umowy oraz okoliczności wymienionych na str. 8 uzasadnienia zaskarżonego wyroku. W związku z tym zarzuty naruszenia art. 382 k.p.c. (stosowanego wprost a nie przez art. 391 § 1 k.p.c.) oraz art. 328 § 2 k.p.c. nie mogą odnieść skutku, skarżący bowiem nie wykazał jakiej części materiału Sąd drugiej instancji nie uwzględnił oraz nie wykazał wpływu skąpego omówienia podstawy faktycznej wyroku na treść rozstrzygnięcia.

Zarzucając miarkowanie tej kary z urzędu skarżący przeoczył, że takiego rozstrzygnięcia domagała się pozwana Spółka w apelacji, a ponieważ ocena prawidłowości stosowania art. 484 § 2 k.c. należy do zagadnień prawa materialnego Sąd Apelacyjny miał obowiązek ponownej oceny zgromadzonego materiału i podjęcia decyzji co do zakresu uwzględnienia roszczenia o zapłatę 100.000 USD. Jeżeli dostrzegł błąd w tym rozstrzygnięciu, powinien go naprawić, niezależnie od tego, czy został wytknięte w apelacji, pod warunkiem że mieściło się to w granicach zaskarżenia (uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów SN z 31 stycznia 2008 r. III CZP 49/07, OSNC 2008/6/55).

Skarga kasacyjna trafnie zarzuca, że rozstrzygnięcie redukujące dwudziestokrotnie karę umowną narusza art. 383 i 384 § 2 k.c. Funkcje omawianej instytucji prawa prywatnego były wielokrotnie omawiane. Z orzecznictwa należy

wskazać uchwałę podjętą w składzie siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 6 listopada 2003 r. III CZP 61/03, OSNC 2004/5/69, wskazującą na znaczną autonomię umownej sankcji nienależytego wykonania zobowiązania świadczeń niepieniężnych, skoro kara umowna może mieć na celu samo skłonienie dłużnika do spełnienia swego zobowiązania pod groźbą sankcji w razie niewykonania zobowiązania, jak i występować jako klauzula zawierająca oszacowanie szkody, jaką wyrządziłby dłużnik w razie niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania (odszkodowanie zryczałtowane).

Jeszcze w okresie gospodarki nakazowej formułowano zapatrywanie o luźnym związku między karą umowną a szkodą, ponieważ z punktu widzenia wierzyciela samo niewykonanie zobowiązania jest szkodą a umówiona kara służy w sposób ogólny jej naprawieniu, eksponowano zatem jej cel dyscyplinujący (wyrok z 7 lutego 1975 r., III CRN 406/74, OSNCP 1976, nr 2, poz. 34), co w gospodarce opartej na swobodzie umów oznacza funkcję stymulacyjną skłaniającą do wykonywania zobowiązań zgodnie z ich treścią. Wskazując na różnice zapatrywań odnośnie do relacji między wystąpieniem szkody i jej wysokością a zasadnością roszczenia o zapłatę kary umownej skład powiększony Sądu Najwyższego w uchwale III CZPO 61/03 wyraził pogląd, że w sporze o zasadność zapłaty kary umownej nie ma znaczenia kwestia występowania szkody po stronie wierzyciela, zarówno jako przesłanka aktualizująca roszczenie wierzyciela, jak i w razie wykazania przez dłużnika braku wystąpienia szkody ale nieistnienie szkody lub jej nieznacznego rozmiaru może być brane pod uwagę w związku z rozważeniem miarkowania wysokości kary umownej.

Nie można zatem odmówić usprawiedliwienia skardze, gdy powołuje się na modyfikację, w art. 484 § 1 zdanie pierwsze k.c., ogólnych przesłanek odpowiedzialności kontraktowej dłużnika w razie powstania obowiązku zapłaty przez niego kary umownej, ponieważ jej zapłata w wysokości pierwotnie umówionej może nastąpić bez względu na fakt wystąpienia i wysokość poniesionej szkody. Stwierdzenie to ma istotne znaczenie również dla rozkładu ciężaru dowodu w procesie o zapłatę kary umownej, ponieważ wierzyciela obciąża jedynie wykazanie zastrzeżenia kary umownej i niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania przez dłużnika.

Okoliczności te Sąd Apelacyjny ustalił zgodnie z twierdzeniem powoda, trzeba zatem rozważyć doniosłość argumentów przemawiających za zmniejszeniem umówionej kary, w postaci: jednorazowości naruszenia wyłączności powoda, krótkotrwałego okresu

związania stron umową (jednego roku), małej wartości kontraktu zawartego bez udziału powoda oraz niewywiązania się firmy „E.(...)” z obowiązku zapłaty pozwanej za towar.

W tej kwestii wypada zauważyć, że kara umowna zabezpiecza wykonanie różnorodnych świadczeń niepieniężnych, dlatego rzeczą stron uczestniczących w obrocie gospodarczym jest ustalanie wagi i znaczenia niewykonania zobowiązania w całości lub w odniesieniu do zindywidualizowanych okoliczności. Art. 383 k.c. w związku z art. 353¹ k.c. stronom umowy pozostawia sposób zabezpieczenia wykonania przyjętych zobowiązań. Ustalenie, w rozpoznawanej sprawie, kary na poziomie 100 000 USD za naruszenie wyłączności, dokonane w warunkach swobody kontraktowania powinno zatem stanowić istotne kryterium oceny późniejszego zachowania się i skuteczności przyjętej umownie sankcji. Dlatego redukcja zobowiązania umownego do 5% przyjętej kwoty musiałaby opierać się na wyjątkowych okolicznościach, których w rozpoznawanej sprawie nie stwierdzono. Sąd Apelacyjny uznał wprawdzie iż działania pozwanej naruszające obowiązek „nieczynienia” miały zakres niewielki ale pominął wolę stron uznających, że odpowiednią sankcją naruszenia będzie kwota wymieniona w § 6 umowy. Wyrażone w uzasadnieniu przypuszczenie, że strona pozwana niestarannie analizowała postanowienia umowy nie mogą mieć znaczenia, tym bardziej, że umowę z powodem działającym niezawodowo zawierała Spółka prowadząca przedsiębiorstwo o wyraźnym profilu produkcji.

Jeśli zaś chodzi o brak zapłaty przez jednego z kontrahentów, nie wykazano związku tego zdarzenia z treścią zobowiązania między stronami procesu. Zbyt łatwe uwolnienie się od zobowiązania deprecjonuje karę umowną, jako instytucję prawa obligacyjnego służącą odmiennym celom, tj. skłanianiu partnerów obrotu gospodarczego do rzetelnego wywiązywania się z zobowiązań.

Nieuzasadniona jest natomiast skarga kasacyjna odnośnie do części wyroku Sądu Apelacyjnego dotyczącej kwoty 500 000 USD.

W ramach zarzutu opartego na naruszeniu art. 65 k.c. Sąd Najwyższy nie podziela oceny Sądu drugiej instancji, iż strony ustaliły w ten sposób zakres odszkodowania. Wykładnia językowa znajduje wprawdzie usprawiedliwienie w wyrazach „zapłacenie odszkodowania” ale nie uwzględnia kontekstu wynikającego ze zdania poprzedniego, wskazującego, że w zdaniu trzecim § 11. umowy, pozwana Spółka przyjęła na siebie dodatkowe zobowiązanie nieczynienia, tj. całkowitego zakazu handlu z kontrahentami wymienionymi w załączniku, a w następnym (czwartym) zdaniu strony postanowiły, że zakaz ten obowiązuje przez dwa lata i może być zniesiony przez

zapłacenie odszkodowania w wysokości 500 000 USD. Całość tych postanowień prowadzi do wniosku, że w umowie nie przywiązywano znaczenia do poprawności użycia pojęć z zakresu prawa cywilnego (kara umowna jest nazywana karą pieniężną w § 6 lub karą dodatkową w § 11), natomiast zniesienie zakazu obowiązującego w okresie dwóch lat stanowi sposób zwolnienia się z długu (nieczynienia) przez dłużnika – pozwaną Spółkę. W konsekwencji, w § 11 nie ma postanowienia odnośnie do odszkodowania z tytułu niewykonania przyjętego przez dłużnika obowiązku, co oznacza, że skutki odszkodowawcze reguluje ustawa (art. 471 k.c.). Powód takiego roszczenia nie zgłaszał, a rozstrzygnięcie Sadu Apelacyjnego odnośnie do kwoty dochodzonej 500 000 USD jako kary umownej odpowiada prawu.

Z przytoczonych względów Sąd Najwyższy uchylił zaskarżony wyrok w części dotyczącej oddalenia powództwa o 95.000 USD i w tym zakresie sprawę przekazał do ponownego rozpoznania (art. 398¹⁵ § 1 k.p.c.) a w pozostałym zakresie skargę kasacyjną oddalił (art. 398¹⁴ k.p.c.). O kosztach procesu orzeczono zgodnie z art. 108 § 2 k.p.c. stosowanym odpowiednio.